

Amartya Sen:

Kollektiva beslut och social välfärd

I ett samhälle med gemensamma angelägenheter uppkommer alltid frågan hur kollektiva beslut svarar mot de enskilda individernas värderingar och önskemål. Problemet är klassiskt och berör olika vetenskapliga discipliner, exempelvis nationalekonomi, statsvetenskap och filosofi. Ett viktigt bidrag till teorin utgör Amartya Sens bok *Kollektiva beslut och social välfärd* (Thales, Stockholm 1988, 246 s), som publicerades 1970 men först nu föreligger i svensk översättning (Margareta Sjöberg). Boken har under en lång rad år varit källa till en omfattande ekonomisk forskning inom nationalekonomins välfärdsteori och flertalet vetenskapliga uppsatser på området under sjuttio- och åttio-talen har referenser till boken.

Den stora betydelsen beror dels på att boken bygger vidare på den mycket fruktbara ansats för analys av gruppbeslutsproblem som Kenneth Arrow presenterade i sin bok *Social Choice and Individual Values* [1951], dels, och kanske främst, på den klarhet och överblick med vilken Sen diskuterar och analyserar för samhälle och stat grundläggande problem; kan vi konstruera beslutsregler som ger upphov till rättvisa välfärdsfördelningar, som tar vederbörlig hänsyn till individuella värde-

ringar och rättigheter och som dessutom är konsistenta i en väldefinierad mening? Detta är delar av det problemkomplex som Sen på ett utomordentligt sätt analyserar i sin bok. Uppenbarligen är det frågor som till sin natur är tidlösa även om analysen förfinas med åren. Boken är till stora delar lika relevant nu som då den för snart tjugo år sedan först publicerades.

Bokens uppläggning

Sens bok vänder sig till en förhållandevis bred publik. Varje kapitel är uppdelat i två avsnitt, ett verbalt och ett formellt, som naturligtvis innehållsmässigt är integrerade men som huvudsakligen kan läsas oberoende av varandra. I de verbala delarna diskuteras grundläggande frågor och relevansen av krav som kan ställas på en kollektiv beslutsregel. De formella avsnitten använder en axiomatisk analysmetod där stringenta bevis för gjorda utsagor ges. Så när som på något undantag är dock de matematiska verktygen elementära.

Den axiomatiska ansatsen innebär att en beslutsregel, exempelvis majoritetsregeln, delas upp i eller karakteriseras av ett antal grundläggande egenskaper (axiom). I den formella analysen är syftet att utreda exakt vad som karakteriserar en given beslutsregel eller att undersöka vilka egenskaper hos en beslutsregel som är logiskt möjliga att kombinera. Den verbala analysen diskuterar däremot det etiska innehållet och den praktiska relevansen i de axiom som används. Är det exempelvis rimligt att använda sig av en beslutsregel som bygger på ett interpersonellt jämförbart nyttomått eller kräver all praktisk relevans att besluten baseras på mycket svagare information om individuella värderingar?

Axiomatisk analys

Vilken typ av resultat kan man då finna i Sens bok? Tag först som exempel en jämförelse mellan majoritetsregeln och Pareto-principen. Den senare innebär att en åtgärd (x) är minst lika bra som en annan (y) om ingen i samhället tycker att y är bättre än x . Om å andra sidan ingen enig-

het kan nås om vilken av åtgärderna som är bäst så kan inte x och y jämföras av Pareto-principen.

Majoritetsregeln är en av hörnstenarna i ett demokratiskt styrelseskick medan Pareto-principen utgör fundamentet i ekonomisk analys av såväl marknadens funktionssätt som vid utvärdering av ekonomiskt politiska åtgärder. Antag nu att vi kompletterar Pareto-principen till "den utvidgade Pareto-regeln". Den senare innebär att Pareto-principen gäller då den är tillämplig men i de fall då ingen enighet kan nås om vilken av två åtgärder (x och y) som är bäst så skall x och y betraktas som lika bra.

På goda grunder kan man påstå att den utvidgade Pareto-regeln inte är bra som beslutsregel för samhället. Exempelvis blir ett samhälle där all förmögenhet är samlad hos en person lika bra som samma samhälle där förmögenheterna är jämt fördelade. Likväl visar analysen i Sens bok att majoritetsregeln och den utvidgade Pareto-regeln karakteriseras av ett antal axiom som är lika så när som på ett. Majoritetsregeln uppfyller "positiv respons", vilket den utvidgade Pareto-regeln inte gör. Denna är i stället "kvasi-transitiv", något som majoritetsregeln inte är. Analysen visar således att även "små" skillnader i de axiom som bygger upp en beslutsregel kan ge upphov till "stora" skillnader i själva beslutsregeln.

Ett annat resultat i denna riktning följer av Sens analys av Arrows omöjlighetsteorem. Detta visar på det omöjliga att konstruera samhällliga preferenser av samma sort som individuella preferenser, som samtidigt uppfyller ett antal till synes rimliga villkor. Sen visar att om man kräver av samhällets preferenser att de inte nödvändigtvis skall kunna rangordna alla tänkbara alternativ utan att de endast skall kunna välja ut ett bästa alternativ ur givna valmängder så kan beslutsregler konstrueras som uppfyller Arrows fyra välkända villkor. Genom en "liten" förändring i beslutsregelns egenskaper fås således en möjlighet i stället för en omöjlighet.

Å andra sidan formulerar Sen själv ett omöjlighetsteorem. Frågan som ställs är huruvida det finns en beslutsregel som

samtidigt är definierad för alla tänkbara individuella preferenser (svaga ordningar), omfattar Pareto-principen och uppfyller krav på "minimal liberalism". Det senare innebär att åtminstone två individer i samhället har egen beslutande rätt över minst två alternativ var (den personliga sfären). Sen visar att dessa tre krav är omöjliga att tillgodose samtidigt.

Normativ analys

Parallellt med analysen av logisk konsistens av olika mer eller mindre önskvärda egenskaper hos en kollektiv beslutsregel finns i Sens bok en ingående analys av de enskilda villkorens (axiomens) relevans från etisk och praktisk synpunkt. En viktig aspekt i detta sammanhang är vilken information som en kollektiv beslutsregel skall/kan utnyttja eller faktiskt utnyttjar. Sens arbeten har under sjuttioalet gett upphov till en rikhaltig ekonomisk analys i den vetenskapliga litteraturen. Sen kommer här in på områden som diskuterats inom nationalekonomin mer eller mindre regelbundet sedan ämnet tog form på 1800-talet.

Utilitarismen anger en beslutsregel som innebär att varje individs nytta/välfärd kan mätas på ett objektiva och kardinalt sätt samt att samhället skall fatta de beslut som maximerar summan av individernas välfärd. Det finns naturligtvis både filosofiska och praktiska problem förknippade med en sådan beslutsregel. Kan man överhuvudtaget hitta ett välfärds-mått som är interpersonellt jämförbart, och, om man kan det, varför är just summan, och exempelvis inte produkten, av intresse för samhällets beslut? Beträffande det första problemet diskuterar Sen en i litteraturen föreslagen lösning. Den interpersonellt jämförbara nyttan skulle vara den minsta nyttodifferensen som en individ själv kan urskilja. Det antas då att denna differens är större än noll.

Av både praktiska och etiska skäl avvisar Sen denna metod att mäta nytta. Han pekar även på andra tänkbara möjligheter att konstruera en kardinal nyttskala. En rationell individs rangordning av riskalternativ innehåller i sig en kardinal nyttskala och huruvida denna även är lämp-

lig för interpersonella nyttojämeförelser diskuteras i boken. Att individers attityder gentemot risk på ett avgörande sätt skulle betyda något då en individs välfärd vägs gentemot en annans vid samhällliga beslut kan naturligtvis ifrågasättas.

Rättvisa

Låt mig till sist peka på ett sammanhang där risk utgör själva hörnstenen för analys av rättvisa i samhället. Rättvisa beslut karaktäriseras ofta av en långt gående opartiskhet hos beslutsfattaren. Social rättvisa kan då följa av de beslut som individer skulle fatta i en (hypotetisk) situation där de inte visste sin faktiska position i samhället. Osäkerheten om detta tvingar individerna till opartiska beslut och det "samhällskontrakt" som då kan upprättas betraktas ofta som rättvist. Kontraktssituationen kan användas för att motivera både sociala välfärdsfunktioner av den utilitaristiska typen (Harsanyi [1955] och Rawls maximin-princip (samhällets välfärd = den sämst ställdes välfärd, Rawls [1972])). Sen ger en ingående analys av rättvisa i denna mening.

Sens bok är en naturlig referens för modern välfärdsteori. Här finns såväl stringent analys som en klarsynt diskussion av normativa problem i samhällsekonomin. Boken kan med fördel läsas av både forskaren och den av samhällsproblem allmänt intresserade.

Docent **LARS-GUNNAR SVENSSON**
Nationalekonomiska institutionen
Lunds universitet

Referenser

- Arrow, K J, [1951], *Social Choice and Individual Values*, 2 uppl 1963. Wiley, New York.
Harsanyi, J C, [1955], "Cardinal Welfare, Individualistic Ethics, and Interpersonal Comparisons of Utility". *Journal of Political Economy*, 63
Rawls, J, [1972], *A Theory of Justice*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.